

The Objectives of Public Quranic Recitation (Tilāwah Majlisī) in the Thought of Ayatollah Khamenei

Seyed Isa Mostarhami^{1✉}

1. Corresponding Author, Associate Professor, Head of the Department of Quran and Science, Higher Institute of Quran and Hadith, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.
Email: dr.mostarhami@chmail.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received:

14 March 2026

Received in

revised form:

6 April 2026

Accepted:

2 May 2026

Available online:

18 June 2026

Keywords:

Public Quranic
Recitation,
Ayatollah
Khamenei,
Recitation
Engineering,
Meaning-Centered
Recitation,
Recitation
Objectives,
Spiritual
Transformation.

ABSTRACT

Objective: This study aims to systematically identify, explain, and formulate the objectives and functions of "ideal public Quranic recitation" (*al-Tilāwah al-Majlisiyyah*) from the perspective of Ayatollah Khamenei, defining recitation as an educational, spiritual, and cultural medium.

Methodology: Employing a qualitative approach, the research utilizes thematic content analysis and textual interrogation (*istintāq*) of his specialized speeches, writings, and Quranic directives, integrated with Quranic verses, prophetic traditions, and classical Quranic scholarship.

Findings: The findings demonstrate that the objectives of public recitation are structured in a three-tier hierarchical and causal continuum:

1. Preliminary Objectives: Enhancing public accessibility and cultural equity in hearing the Quran, establishing social familiarity (*uns*) and a Quranic atmosphere, and transmitting the emotional depth and vivid imagery of verses via deliberate "recitation engineering."

2. Intermediate Objectives: Fostering the reciter's inner spiritual impression (*ta'aththur*), inducing reverent humility (*khushū'*) and emotional responsiveness in listeners, and catalyzing ethical and spiritual transformation.

3. Ultimate Objectives: Revitalizing divine remembrance (*dhikr*), deepening religious faith and certainty (*yaqīn*), and guiding both individual and collective conduct toward practical adherence to Quranic commandments and a Quran-centered lifestyle.

Conclusion: According to Ayatollah Khamenei, public recitation transcends acoustic performance or ceremonial art; it serves as a transformative, civilization-building, and pedagogic vehicle where melodic and vocal techniques are strictly subservient to semantic transmission and holistic behavioral orientation.

Cite this article: Mostarhami, S. I. (2026). The Objectives of Public Quranic Recitation (Tilāwah Majlisī) in the Thought of Ayatollah Khamenei. *Studies of Quran Reading*, 14 (26), 7-36. <https://doi.org/10.22034/qer.2026.24346.1315>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/qer.2026.24346.1315>

1. Introduction:

Public Quranic Recitation (*al-Tilāwah al-Majlisiyyah*) denotes the formal, artistic, and assembly-oriented recitation of the Holy Quran grounded in the *Tahqīq* style, observing precise phonetic rules (*Tajwīd*), pause-and-start conventions (*Waqf wa Ibtidā*), and contextual melodic adaptation (*Maqāmāt*). In contemporary practice, this tradition often faces reductionism, becoming an acoustic exhibition of vocal virtuosity devoid of transformative intent. The core problem addressed in this study is the critical need to retrieve and formulate a comprehensive teleological framework for public recitation. Drawing upon the profound theoretical and technical mastery of Quranic arts demonstrated by Ayatollah Khamenei, this article investigates and systematizes his paradigm of "ideal public recitation."

2. Methodology

This study uses a qualitative research design based on thematic content analysis and methodological interrogation (*istintāq*) applied to the corpus of speeches, directives, and instructional sessions delivered by Ayatollah Khamenei over four decades. His perspectives are critically aligned with classical tafsīr traditions, hadith literature concerning the exoteric and esoteric etiquettes of recitation, and the foundational axioms of recitation sciences.

3. Findings:

The conceptual system developed by Ayatollah Khamenei articulates the objectives of public recitation as an integrated, causal, and three-tiered developmental process:

A) Preliminary Objectives (Communicative and Facilitative Tier):

1. *Democratization of Quranic Audition & Cultural Justice*: Facilitating universal access to accurate and aesthetically sublime Quranic recitations, particularly for individuals facing literacy or physical constraints, mirroring the Prophetic model at the Conquest of Mecca and the traditions of Imam al-Sajjad and Imam al-Kazim.

2. *Cultivating Quranic Intimacy (Uns) & Atmosphere*: Eradicating cultural alienation from the Quran and integrating the auditory presence of revelation into the collective social fabric.

3. *Dramatic Visualization & Semantic Engineering*: Deploying melodic modulation, deliberate tonal variation, and syntactic repetition to visually

and emotionally incarnate the scenes, dialogues, and ethos of verses in the minds of listeners (exemplified by Sheikh Mustafa Ismail's recitation of Surah Hud or Abdul-Basit's rhythmic repetition in Surah Yusuf).

B) Intermediate Objectives (Cognitive, Affective, and Pedagogical Tier):

1. *Reciter's Internal Impression (Ta'aththur)*: Genuine spiritual resonance within the reciter is the sine qua non of external impact; the reciter must experience heartfelt conviction before attempting semantic transmission.

2. *Inducing Reverent Humility (Khushū') and Spiritual Gravity*: Transforming the recitation circle into an active divine admonition (*Maw'izah*) that evokes awe, sorrow, and contrition.

3. *Catalyzing Ethical and Spiritual Revolution*: Sparking profound internal shifts within the listener that break worldly negligence and prepare the soul for moral purification.

C) Ultimate Objectives (Teleological, Faith-Based, and Behavioral Tier):

1. *Reviving Divine Remembrance (Dhikr) & Elevating Faith*: Redirecting existential focus toward the divine realm, transforming superficial belief into resilient certainty (*Yaqīn*) and reliance (*Tawakkul*).

2. *Intellectual Maturation and Praxis-Oriented Quranic Lifestyle*: The zenith of recitation lies in translating auditory beauty and cognitive apprehension into practical compliance (*al-'Amal bi-l-Qur'ān*), shaping individual morality, societal justice, and Quranic civilization.

4. Conclusion

The study concludes that in Ayatollah Khamenei's thought, public recitation is an organic "artistic-pedagogical-strategic" continuum. Vocal artistry is strictly instrumentalized in the service of divine guidance. Consequently, the ultimate criterion for evaluating recitation is its efficacy in awakening the human spirit and cultivating a lifestyle anchored in the ethos of the Holy Quran.

اهداف تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید آیت الله خامنه‌ای

سید عیسی مسترحمی[✉]

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، مدیر گروه قرآن و علم، مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.
رایانامه: dr.mostarhami@chmail.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:	مقاله پژوهشی
تاریخ دریافت:	۱۴۰۴/۱۲/۲۳
تاریخ بازنگری:	۱۴۰۵/۰۱/۱۷
تاریخ پذیرش:	۱۴۰۵/۰۲/۱۲
تاریخ انتشار:	۱۴۰۵/۰۳/۳۰
کلیدواژه‌ها:	تلاوت مجلسی قرآن، آیت الله خامنه‌ای، مهندسی تلاوت، تلاوت معنامحور، اهداف تلاوت، تحول معنوی.
هدف:	این پژوهش با هدف شناسایی، تبیین و صورت‌بندی نظام‌مند اهداف و کارکردهای «تلاوت مجلسی مطلوب» از منظر آیت الله خامنه‌ای انجام شده است و تلاوت را به‌مثابه رسانه‌ای آموزشی، معنوی و فرهنگی تعریف می‌کند.
روش‌شناسی:	پژوهش با رویکرد کیفی، از تحلیل مضمون و «استنتاج متنی» سخنان تخصصی، نوشته‌ها و رهنمودهای قرآنی ایشان بهره می‌گیرد و این داده‌ها را با آیات قرآن، روایات نبوی و میراث کلاسیک علوم قرآنی تلفیق می‌کند.
یافته‌ها:	یافته‌ها نشان می‌دهد که اهداف تلاوت مجلسی در یک پیوستار سلسله‌مراتبی و علی‌سه‌سطحی سازمان یافته‌اند: اهداف مقدماتی شامل افزایش دسترسی عمومی و عدالت فرهنگی در شنیدن قرآن، ایجاد انس اجتماعی و فضای قرآنی و انتقال عمق عاطفی و تصویرپردازی زنده آیات از طریق «مهندسی تلاوت» است؛ اهداف میانی شامل تقویت اثرپذیری درونی قاری، ایجاد خشوع و واکنش عاطفی در شنوندگان و برانگیختن تحول اخلاقی و معنوی است؛ و اهداف نهایی شامل احیای ذکر الهی، تعمیق ایمان و یقین و هدایت رفتار فردی و جمعی به سوی التزام عملی به فرامین قرآن و سبک زندگی قرآنی است.
نتیجه‌گیری:	از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای، تلاوت مجلسی فراتر از اجرای صوتی یا هنر تشریفاتی است؛ بلکه رسانه‌ای تربیت‌کننده، تحول‌آفرین و تمدن‌ساز است که در آن فنون صوتی و نعمات، صرفاً در خدمت انتقال معنا و جهت‌دهی جامع رفتاری قرار می‌گیرند.

استناد: مسترحمی، سید عیسی (۱۴۰۵). اهداف تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید آیت الله خامنه‌ای. *مطالعات قرأت قرآن*، ۱۴ (۲۶)، ۷-۳۶. <https://doi.org/10.22034/qer.2026.24346.1315>

© نویسندگان.

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

مقدمه

هر کنش اجتماعی، در چارچوب یک نظام غایت‌مند، بر پایه مجموعه‌ای از اهداف، انگیزه‌ها و کارکردهای مشخص شکل می‌گیرد و تداوم می‌یابد. از این منظر، جلسات تلاوت مجلسی نیز صرفاً یک آیین عبادی یا اجرای هنری نیست، بلکه پدیده‌ای فرهنگی - تربیتی با اهداف از پیش تعریف‌شده است که مشروعیت و کارآمدی آن در گرو تحقق همین اهداف است. از این رو، شناسایی و تبیین غایات این جلسات، یکی از مسائل بنیادین در مطالعه الگوی تلاوت مجلسی به شمار می‌آید؛ غایاتی که ریشه در معارف دینی داشته و در آثار و دیدگاه‌های اندیشمندان علوم قرآنی تبیین شده است.

تحلیل محتوای کیفی بیانات، مکتوبات و منظومه فکری امام شهید نشان می‌دهد که ایشان برای برگزاری جلسات تلاوت و اجرای تلاوت‌های مجلسی، ساختاری هدفمند، سلسله‌مراتبی و فرایندی قائل هستند. بر اساس این تحلیل، اهداف این فعالیت را می‌توان در سه سطح «مقدماتی»، «میانی» و «نهایی» طبقه‌بندی کرد. این سطوح، رابطه‌ای طولی و علی با یکدیگر دارند؛ به گونه‌ای که تحقق هر سطح، بستر و پیش‌نیاز دستیابی به سطح بعدی را فراهم می‌سازد. در این چارچوب، اهداف مقدماتی عمدتاً زمینه‌ساز شکل‌گیری ارتباط مخاطب با قرآن و ایجاد آمادگی برای پذیرش پیام الهی هستند. اهداف میانی به تعمیق این ارتباط و تحقق آثار معرفتی، تربیتی و اجتماعی تلاوت می‌انجامد و در نهایت، همه این مراحل در راستای تحقق غایت نهایی تلاوت مجلسی یعنی تقویت اعتقادی و عمل به فرامین قرآنی سامان می‌یابند. از این رو، در منظومه فکری امام شهید، تلاوت مجلسی نه مجموعه‌ای از اهداف مستقل، بلکه فرایندی هدفمند و تدریجی است که هر مرحله آن نقش مقدمی در تحقق مرحله بعدی ایفا می‌کند و مجموع این سیر، مخاطب را به غایت متعالی این فعالیت هنری - قرآنی رهنمون می‌سازد.

پیشینه پژوهش

در زمینه تلاوت قرآن، پژوهش‌های متعددی به بررسی آداب، احکام و بایسته‌های تلاوت پرداخته‌اند. از جمله، معرفت و حبیبی هر یک در آثاری با عنوان «آداب و احکام تلاوت قرآن»، اصول و الزامات تلاوت قرآن را تبیین کرده‌اند. همچنین کتاب «آداب تلاوت قرآن» اثر علامی «آداب باطنی تلاوت قرآن کریم» اثر علی‌نژاد، با رویکردی اخلاقی و تربیتی، به بررسی آداب ظاهری و باطنی تلاوت پرداخته‌اند. با این حال، تمرکز این آثار عمدتاً بر بیان آداب و شرایط تلاوت است و کمتر به اهداف و کارکردهای آن، به‌ویژه در قالب تلاوت مجلسی، توجه کرده‌اند.

در حوزه مطالعات مرتبط با اندیشه آیت الله شهید خامنه‌ای نیز چند پژوهش قابل توجه انجام شده است. زرنوشه در مقاله «شاخصه‌های مهندسی تلاوت از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای»، ضمن تبیین ویژگی‌های تلاوت مطلوب، در بخشی کوتاه از مقاله به سه کارکرد تلاوت اشاره کرده است (زرنوشه، ۱۴۰۲: ۱۶۳-۱۹۰). همچنین قائمی و اویسی در مقاله «اثرگذاری تلاوت از منظر آیات قرآن با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری»، آثار و پیامدهای تلاوت قرآن را با استناد به آیات و بیانات معظم‌له بررسی کرده‌اند، اما پژوهش آنان ناظر به آثار عمومی تلاوت بوده و به طور اختصاصی به تلاوت مجلسی و اهداف آن پرداخته است (قائمی و اویسی، ۱۴۰۲: ۳۰۹-۳۴۲). افزون بر این، خرمی و امینی تهرانی در مقاله «مبانی نظریه تلاوت معنامحور قرآن کریم از منظر امام خامنه‌ای» (۱۴۰۳: ۲۱۷-۲۴۶) و جعفرملک و همکاران در مقاله «مؤلفه‌های تلاوت معنامحور از منظر آیت الله خامنه‌ای» (۱۴۰۲: ۲۱۷-۲۴۰)، مبانی نظری و مؤلفه‌های تلاوت معنامحور را از دیدگاه ایشان تبیین کرده‌اند و در ضمن مباحث خود، اشاراتی نیز به اهداف تلاوت داشته‌اند.

بررسی مجموع این آثار نشان می‌دهد که با وجود ارزش علمی پژوهش‌های پیشین، هنوز خلأهای قابل توجهی در این حوزه وجود دارد. نخست آنکه اهداف تلاوت مجلسی در اندیشه آیت الله شهید خامنه‌ای تاکنون به صورت جامع، نظام‌مند و در قالب یک چارچوب تحلیلی بررسی و طبقه‌بندی نشده است. دوم آنکه اغلب پژوهش‌های موجود، یا به آداب و شرایط تلاوت پرداخته‌اند یا مبانی تلاوت معنامحور و آثار عمومی تلاوت را بررسی کرده‌اند و به تلاوت مجلسی به عنوان یک گونه مستقل و دارای کارکردهای ویژه توجه کافی نداشته‌اند. از این رو، نوآوری پژوهش حاضر در تبیین و طبقه‌بندی اهداف تلاوت مجلسی بر اساس منظومه فکری امام شهید، با بهره‌گیری از مجموعه بیانات و دیدگاه‌های ایشان، نهفته است؛ منظومه‌ای که با ارائه اهداف مقدماتی، میانی و نهایی تلاوت، تصویری منسجم از فلسفه و کارکردهای تلاوت مجلسی در اندیشه ایشان ارائه می‌کند.

مفهوم‌شناسی

واژه «تلاوت» مصدر باب «تلا - یَتْلُو» و از ریشه «ت. ل. و» است که در لغت به معنای پیروی کردن، در پی چیزی آمدن و متابعت از آن دانسته شده است (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۱۳۴/۸؛ ابن‌فارس، ۱۴۰۴: ۳۵۱/۱). راغب علاوه بر معنای پیروی، تلاوت را به «پیاپی خواندن همراه با تدبر و اندیشه» تفسیر کرده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱۶۷). برخی دیگر از لغویان نیز معانی

«نازل کردن» (دامغانی، ۱۴۱۲: ۱۷۸) و «بازگوکردن» (ابوحیان، ۱۴۱۲: ۲۸۵/۸) را برای این واژه برشمرده‌اند. باین‌حال، قدر مشترک این معانی، نوعی پیروی و همراهی با محتوای کلام است؛ ازاین‌رو، واژه تلاوت در کاربرد قرآنی غالباً با نوعی قداست و احترام همراه بوده و بیش از همه برای خواندن کتاب‌های آسمانی، به‌ویژه قرآن کریم، به‌کاررفته است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱۶۷).

از واژگان نزدیک به تلاوت، «قرائت» است که از ریشه «قرأ» گرفته شده و لغت‌شناسان آن را به «خواندن» (ابن‌فارس، ۱۴۰۴: ۴۰۶/۱)، «نیکو خواندن» (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۲۰۴/۵؛ صاحب بن عباد، ۱۴۱۴: ۹/۶) و نیز «ضمیمه‌کردن حروف و کلمات به یکدیگر» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۴۱۴) معنا کرده‌اند. اگرچه برخی مفسران و لغویان، دو واژه «تلاوت» و «قرائت» را مترادف دانسته‌اند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۷۱/۷؛ ابن‌عاشور، ۱۴۲۰: ۷/۲۰)، اما بررسی کاربردهای این دو اصطلاح نشان می‌دهد که میان آن‌ها تفاوت مفهومی وجود دارد. به نظر می‌رسد نسبت میان این دو، عموم و خصوص مطلق باشد؛ زیرا «قرائت» بر خواندن هر واحدی از متن، حتی یک کلمه، اطلاق می‌شود، درحالی‌که «تلاوت» معمولاً درباره خواندن مجموعه‌ای از آیات یا عبارات به‌هم‌پیوسته به کار می‌رود (عسکری، ۱۴۰۰: ۵۴). افزون بر این، در مفهوم قرائت، محور اصلی «خواندن الفاظ» است، اما در تلاوت، علاوه بر قرائت پیوسته الفاظ، عنصر «پیروی از مفاهیم و التزام به پیام کلام» نیز نهفته است. بدین ترتیب، تلاوت نسبت به قرائت، مفهومی عمیق‌تر و غایت‌مندتر دارد و ناظر به ارتباط معرفتی و عملی قاری با متن وحی است.

باتوجه‌به این مبانی، «تلاوت مجلسی» در اصطلاح دانش قرائات، به قرائت قرآن با شیوه «تحقیق» در محافل عمومی، مجالس رسمی و جلسات قرآنی اطلاق می‌شود؛ تلاوتی که با صدایی رسا و زیبا، رعایت کامل قواعد تجوید، وقف و ابتداء، بهره‌گیری از الحان متناسب با معانی آیات و حفظ شأن و قداست کلام الهی همراه است. در این نوع تلاوت، مهارت‌های صوتی و لحنی، نه به‌عنوان غایت، بلکه در خدمت انتقال صحیح معارف قرآن، ایجاد خشوع و تأثیرگذاری بر مخاطب قرار می‌گیرند. ازاین‌رو، می‌توان تلاوت مجلسی را چنین تعریف کرد: «تلاوت مجلسی، قرائت رسمی و هنرمندانه قرآن کریم در مجامع عمومی بر اساس شیوه تحقیق است که با رعایت کامل ضوابط تجویدی، وقف و ابتداء، لحن متناسب با معانی آیات و باهدف انتقال مؤثر پیام وحی، ایجاد خشوع و تأثر در مخاطبان و تعظیم شعائر الهی انجام می‌شود.» (نویسنده).

الف. اهداف مقدماتی تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید

۱. در دسترس قرار گرفتن مجالس قرائت قرآن

یکی از اهداف بنیادین برگزاری جلسات تلاوت، فراهم ساختن امکان بهره‌مندی عموم مردم از استماع قرآن کریم با تلاوتی زیبا، صحیح و اثرگذار است. این هدف بر این پیش‌فرض استوار است که بهره‌مندی از قرآن، منحصر به قرائت مستقیم آن نیست، بلکه استماع تلاوت نیز به‌عنوان یکی از شیوه‌های معتبر ارتباط با کلام الهی، دارای ظرفیت‌های معرفتی، تربیتی و معنوی ویژه‌ای است. از این رو، جلسات تلاوت مجلسی را می‌توان بستری برای تحقق عدالت فرهنگی در دسترس به تجربه شنیداری قرآن دانست؛ بستری که امکان بهره‌مندی از تلاوت قرآن را برای طیف گسترده‌ای از مخاطبان فراهم می‌سازد.

این کارکرد، به‌ویژه برای افرادی که به دلایل مختلف، از جمله محدودیت‌های جسمانی، آموزشی، سنی یا شرایط اجتماعی، امکان تلاوت قرآن را ندارند یا توانایی قرائت صحیح آن را کسب نکرده‌اند، اهمیت مضاعف می‌یابد. برای این دسته از مخاطبان، جلسات تلاوت و اجرای تلاوت‌های مجلسی، زمینه ارتباط مستقیم با کلام وحی را از طریق استماع تلاوت فراهم کرده و امکان بهره‌مندی از آثار معنوی، معرفتی و عاطفی آن را مهیا می‌سازد.

نمونه‌های عینی هدف‌گذاری برای فراهم‌سازی امکان استماع عمومی قرآن کریم را می‌توان در سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام مشاهده کرد. بررسی این سیره نشان می‌دهد که تلاوت قرآن، افزون بر آنکه عملی عبادی و فردی تلقی می‌شود، از کارکردی اجتماعی، فرهنگی و تبلیغی نیز برخوردار است و معصومان علیهم السلام با اتخاذ شیوه‌های متناسب، درصدد گسترش دامنه مخاطبان قرآن و تسهیل ارتباط آنان با کلام وحی بوده‌اند.

در این راستا، گزارش شده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روز فتح مکه، به‌منظور آنکه تلاوت قرآن در معرض استماع عموم مردم قرار گیرد، درحالی که بر مرکب خود سوار بودند، سوره فتح را با صوتی ترجیع‌دار تلاوت می‌فرمودند (بخاری، ۱۴۲۲: ۱۴۷/۵؛ بیهقی، ۱۴۱۰: ۳۷۸/۱). این رفتار را می‌توان نمونه‌ای از بهره‌گیری آگاهانه از ظرفیت‌های تلاوت برای عمومی‌سازی استماع قرآن و ایجاد ارتباط مستقیم میان جامعه و کلام الهی دانست.

این رویکرد در سیره اهل بیت علیهم السلام نیز استمرار یافته است. در روایتی، امام باقر علیه السلام به ابوبصیر سفارش می‌کند: «قرائت را به خانواده‌ات بشنوان و در هنگام تلاوت قرآن، صوت خود را با ترجیع همراه ساز.» (کلینی، ۱۳۶۹: ۶۱۶/۲). این توصیه، افزون بر تأکید بر زیبایی و تأثیرگذاری صوت، بیانگر آن است که استماع قرآن توسط دیگران، خود یکی از اهداف و کارکردهای تلاوت به شمار می‌آید و قاری قرآن تنها مخاطب تلاوت خویش نیست، بلکه موظف است زمینه بهره‌مندی دیگران از کلام الهی را نیز فراهم آورد.

سیره امام سجاد علیه السلام نیز جلوه‌ای روشن از این رویکرد است. شرایط پیچیده سیاسی و نابسامانی‌های فرهنگی عصر آن حضرت (اصفهانی، ۱۹۹۲: ۲۰۹/۸؛ کحاله، ۱۳۷۹: ۲۱۲/۱) موجب شد که ایشان، در کنار مبارزه با ساختار سیاسی حاکم، راهبردی فرهنگی و تربیتی را برای احیای معارف اصیل اسلامی و گسترش فرهنگ اهل بیت علیهم السلام در پیش گیرند. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های این راهبرد، اهتمام ویژه به تلاوت قرآن با صوتی دلنشین و اثرگذار بود؛ روشی که ضمن جذب مخاطبان، زمینه انس بیشتر آنان با قرآن کریم را فراهم می‌ساخت.

در توصیف این سیره، امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «علی بن الحسین از همه مردم خوش‌آوازتر در تلاوت قرآن بود و هنگام قرائت، صدای خود را به گونه‌ای بلند می‌کرد که اهل خانه، تلاوت زیبایی او را می‌شنیدند.» (مجلسی، بی تا، ۱۹۵/۹۲). همچنین نقل شده است که سقّاهایی که از مقابل منزل آن حضرت عبور می‌کردند، به سبب جذابیت تلاوت ایشان توقف می‌کردند و به استماع قرآن می‌پرداختند (کلینی، ۱۳۶۹: ۶۱۶/۲). این گزارش، به خوبی نشان می‌دهد که تلاوت امام سجاد علیه السلام، افزون بر فضای خصوصی خانه، واجد کارکردی اجتماعی بوده و به گونه‌ای سامان می‌یافته است که رهگذران نیز از شنیدن قرآن بهره‌مند شوند.

همین مضمون در روایت دیگری از امام کاظم علیه السلام نیز مورد تأکید قرار گرفته است. ایشان می‌فرمایند: «علی بن الحسین هنگامی که قرآن تلاوت می‌کرد، بسیاری از عابران که صدای ایشان را می‌شنیدند، تحت تأثیر زیبایی صوت او قرار می‌گرفتند.» (کلینی، ۱۳۶۹: ۶۱۵/۲).

این رویکرد در اندیشه امام خامنه‌ای نیز، با الهام از سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام، به عنوان یکی از اهداف اساسی جلسات تلاوت مورد تأکید قرار گرفته است. ایشان با تفکیک میان کارکرد آموزشی و کارکرد استماعی جلسات قرآنی، بر ضرورت شکل‌گیری محافلی تأکید می‌کنند که غایت اصلی آنها، فراهم ساختن زمینه استماع قرآن و بهره‌مندی مستقیم مخاطبان از کلام وحی باشد. از

منظر ایشان، هرچند جلسات آموزشی قرآن، مانند آموزش روخوانی، تجوید و قرائات، از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند، اما این‌گونه فعالیت‌ها نمی‌توانند جایگزین محافلی شوند که محور اصلی آنها شنیدن تلاوت قرآن و ایجاد ارتباط قلبی و معنوی با آیات الهی است.

ایشان در تبیین این ضرورت می‌فرمایند: «یاد بگیریم که جلساتی داشته باشیم، فقط برای شنیدن کلام‌الله. جلسه زیاد هست، لیکن احتیاج هست در میان مردم ما - که قلباً علاقه‌مند به قرآن‌اند - جلساتی باشد، فقط برای شنیدن. غیر از جلسه‌ای که در آن، جوان ما، نوآموز ما، روخوانی قرآن را فرامی‌گیرد، یا تجوید را یاد می‌گیرد، یا قرائات مختلف را تعلیم می‌بیند، خواننده‌ی قرآن، تالی قرآن بیاید بنشیند و همین‌طور که ما پای یک منبر جمع می‌شویم، پای یک مداحی جمع می‌شویم و به آن گوش می‌دهیم، پای تلاوت قرآن جمع بشویم و به آن گوش بدهیم و از آن بهره ببریم.» (بیانات در دیدار قاریان قرآن ۱۳۸۷/۶/۱۲ <https://khl.ink/f/3793>)

بررسی این بیان نشان می‌دهد که در منظومه فکری امام خامنه‌ای، «استماع قرآن» خود دارای اصالت و موضوعیت است و نباید صرفاً مقدمه‌ای برای آموزش یا اصلاح قرائت تلقی شود. از این منظر، جلسه تلاوت مجلسی، افزون بر کارکرد آموزشی، نهادی فرهنگی و اجتماعی برای گسترش فرهنگ استماع قرآن در جامعه محسوب می‌شود؛ نهادی که با فراهم آوردن امکان حضور مخاطبان در فضای تلاوت، زمینه انس عاطفی، ادراک زیبایی‌شناختی، تأثر معنوی و ارتباط مستقیم با کلام الهی را فراهم می‌سازد. بی‌ترتیب، همان‌گونه که در سیره معصومان (علیهم‌السلام)، تلاوت قرآن باهدف جذب مخاطب و توسعه دامنه استماع عمومی سامان می‌یافت، در دیدگاه امام خامنه‌ای نیز برگزاری جلسات اختصاصی تلاوت، راهبردی برای نهاده‌سازی فرهنگ شنیدن قرآن و تبدیل آن به یکی از عادات‌های فرهنگی جامعه اسلامی به‌شمار می‌آید.

۲. ایجاد انس و تحقق فضای قرآنی در جامعه

یکی از اهداف اساسی برگزاری جلسات تلاوت و اجرای تلاوت‌های مجلسی، گسترش انس عمومی با قرآن و ایجاد فضای قرآنی در جامعه است. این هدف، فراتر از بهره‌مندی فردی از تلاوت، ناظر به شکل‌گیری بستری فرهنگی است که در آن، قرآن به‌عنوان محور حیات دینی، حضوری مستمر و اثرگذار در عرصه عمومی داشته باشد. از این منظر، تلاوت مجلسی صرفاً یک اجرای هنری یا عبادی نیست، بلکه ابزاری فرهنگی برای نهاده‌سازی ارتباط جامعه با کلام وحی و تبدیل انس با قرآن به یک فرهنگ عمومی به‌شمار می‌آید.

این رویکرد، ریشه در سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دارد. شیوه تعلیم و تربیت نبوی بر حضور مسلمانان در حلقه‌های قرآنی و ارتباط مستمر با قرآن استوار بود. پس از نماز، مسلمانان در محضر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گرد هم می‌آمدند و ضمن تلاوت قرآن، به فراگیری آموزه‌های دینی می‌پرداختند. انس بن مالک در توصیف این سنت می‌گوید: «اصحاب حضرت هنگامی که نماز را اقامه می‌کردند، حلقه حلقه می‌نشستند و قرآن را قرائت می‌کردند و واجبات و مستحبات را فرامی‌گرفتند.» (هیثمی، ۱۴۰۸: ۲۹۳/۲). این گزارش نشان می‌دهد که تلاوت قرآن در سنت نبوی، افزون بر کارکرد عبادی، نقشی مهم در ایجاد هویت جمعی و گسترش فرهنگ قرآنی در جامعه اسلامی داشته است.

در امتداد این سنت، امام خامنه‌ای که خود زمینه‌ساز برگزاری جلسات متعدد تلاوت‌های مجلسی بودند، این جلسات را مقدمه‌ای برای احیای ارتباط جامعه با قرآن می‌داند. ایشان معتقدند که ترویج تلاوت‌های فاخر، جامعه را از بیگانگی با قرآن خارج کرده و زمینه انس عمومی با کلام الهی را فراهم می‌کند. به تعبیر ایشان: «این جلسات و این ترغیب‌ها به تلاوت‌های خوب، مقدمه است برای این که جامعه‌ی ما انس با قرآن پیدا کند. از بیگانگی با قرآن که سال‌های متمادی و طولانی کشور ما و ملت ما دچار آن بوده است، نجات پیدا کند و به قرآن نزدیک بشود.» (بیانات در جمع قاریان قرآن، ۱۳۸۸/۰۵/۳۱ <https://khl.ink/f/7872>)

بر اساس این دیدگاه، ارزش جلسات تلاوت تنها در آموزش یا ارائه یک اجرای هنری خلاصه نمی‌شود، بلکه کارکرد اصلی آنها ایجاد ارتباطی پایدار میان مردم و قرآن است. از منظر تربیتی نیز، قرائت و استماع قرآن، از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری پیوند عاطفی و معنوی با کلام الهی به شمار می‌رود. استمرار تلاوت‌های مجلسی، این تجربه را از سطح فردی به عرصه اجتماعی منتقل کرده و زمینه انس عمومی با قرآن را فراهم می‌سازد. از همین رو، ایشان تأکید می‌کنند: «ما تلاوت برجسته قرآن را در این کشور دنبال می‌کنیم؛ برای این که انس با قرآن و تلاوت قرآن در بین مردم، عمومیت پیدا کند.» (بیانات در دیدار قاریان قرآن کریم، ۱۳۸۴/۷/۱۴ <https://khl.ink/f/3312>) در منظومه فکری امام خامنه‌ای، تلاوت مجلسی صرفاً جلوه‌ای از هنر قرائت نیست، بلکه راهبردی فرهنگی برای تحقق «فضای قرآنی» در جامعه است. ایشان تصریح می‌کنند: «مسئله تلاوت قرآن که ما این قدر به آن اهمیت می‌دهیم، صرفاً مایه سرگرمی و هنرنمایی نیست، بلکه وسیله‌ای برای دست‌یافتن به فضای قرآنی در کل جامعه است.» (بیانات در دیدار جمعی از قاریان قرآن، ۱۳۸۲/۸/۶ <https://khl.ink/f/3200>). بنابراین، ظرفیت‌های هنری تلاوت، از جمله صوت زیبا، لحن مناسب و رعایت قواعد تجوید، زمانی ارزش حقیقی خود را می‌یابد که در خدمت گسترش فرهنگ قرآنی و تعمیق ارتباط جامعه با کلام وحی قرار گیرند.

ایشان همچنین نقش قاریان را در تحقق این هدف بسیار تعیین کننده می دانند و معتقدند که قاری، تنها مجری یک هنر نیست، بلکه واسطه‌ای فرهنگی میان قرآن و جامعه است. به همین دلیل می‌فرمایند: «ما اگر بخواهیم کلّ امت با قرآن انس بگیرند، باید تلاوت قرآن را در جامعه باب کنیم... اگر تالیان کلام الله در جامعه توانستند با زمزمه‌ی ملکوتی و صحیح و پُر جاذبه این آیات کریمه را تلاوت بکنند، دل مردم با قرآن انس می‌گیرد، به قرآن نزدیک می‌شود.» (بیانات در دیدار جمعی از قاریان قرآن <https://khl.ink/f/2440۱۳۷۰/۱/۲۲>). این بیان نشان می‌دهد که جذابیت هنری تلاوت، نه یک هدف مستقل، بلکه ابزاری برای تحقق هدفی کلان‌تر، یعنی گسترش انس عمومی با قرآن است. در نهایت، امام خامنه‌ای توسعه فرهنگ تلاوت را مقدمه شکل‌گیری جامعه‌ای قرآنی می‌داند و می‌فرماید: «بنده اعتقاد قاطع این است که ما اگر بخواهیم قرآن در ذهنیت و فضای جامعه جا بیفتد، باید تلاوت گر قرآن زیاد داشته باشیم... اگر تلاوت قرآن در جامعه ما همگانی شود... آن وقت ما امیدمان به اینکه جامعه اسلامی و قرآنی به معنای واقعی در این کشور تشکیل بشود، بیشتر خواهد شد.» (بیانات در دیدار قاریان شرکت‌کننده در بیست و سومین مسابقات بین‌المللی قرآن، <https://khl.ink/f/3353۱۳۷۰/۱۲/۲۷>).

برآیند این شواهد آن است که در این منظومه فکری، میان «انس با قرآن»، «توسعه فرهنگ تلاوت» و «ایجاد فضای قرآنی» رابطه‌ای طولی برقرار است. تکرار و گسترش تلاوت‌های مجلسی، زمینه انس عمومی با قرآن را فراهم می‌آورد و این انس، به تدریج به شکل‌گیری فضایی می‌انجامد که در آن، قرآن به عنصر فعال فرهنگ و زندگی اجتماعی تبدیل می‌شود. از این رو، جلسات تلاوت را باید نهادی فرهنگی و تربیتی دانست که رسالت آن، نهادینه‌سازی حضور قرآن در ذهن و زندگی جامعه و فراهم‌ساختن بستر تحقق جامعه‌ای مبتنی بر ارزش‌ها و معارف قرآنی است.

۳. انتقال مفاهیم با نازل کردن قرآن بر قلب مخاطب

تلاوت مجلسی مطلوب، تلاوتی است که باهدف انتقال و القای معارف قرآن کریم به مخاطبان و با بهره‌گیری آگاهانه از ظرفیت‌های هنری تلاوت طراحی و اجرا شود. در چنین رویکردی، عناصر هنری تلاوت، از جمله صوت، لحن، نغمه، وقف و ابتدا و شیوه ارائه، نه به‌عنوان غایتی مستقل، بلکه به‌عنوان ابزارهایی ارتباطی در خدمت تبیین و انتقال مؤثر پیام الهی به کار گرفته می‌شوند. از این رو، موفقیت یک تلاوت مجلسی تنها با معیارهای فنی و هنری سنجیده نمی‌شود، بلکه میزان توفیق آن در ایجاد فهم، تأثر و ارتباط مخاطب با معارف قرآنی نیز از شاخص‌های اصلی ارزیابی آن به شمار می‌آید.

براین اساس، نگرش به تلاوت مجلسی نباید صرفاً نگاهی زیبایی‌شناختی یا هنری باشد، بلکه لازم است آن را کنشی فرهنگی و تربیتی با کارکردی تبلیغی و هدایتی تلقی کرد. در این چارچوب، هنر تلاوت ارزش و اصالت خود را از میزان ایفای نقش در نشر معارف دینی، تعمیق ارتباط مخاطبان با قرآن و زمینه‌سازی برای تحقق اهداف هدایتی کلام وحی کسب می‌کند. بی‌ترتیب، تلاوت مجلسی در منظومه فعالیت‌های قرآنی، نه یک اجرای صرفاً هنری، بلکه رسانه‌ای مؤثر برای انتقال مفاهیم قرآن و توسعه فرهنگ قرآنی در جامعه محسوب می‌شود.

یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های کارکرد ارتباطی و هدایتی تلاوت قرآن را می‌توان در تلاوت حضرت جعفر بن ابی‌طالب در مجلس نجاشی مشاهده کرد. بررسی این واقعه نشان می‌دهد که موفقیت این تلاوت، صرفاً مرهون زیبایی صوت یا فصاحت در قرائت نبود، بلکه تا حد زیادی به «مهندسی تلاوت» و انتخاب آگاهانه و هدفمند آیات متناسب با شرایط مخاطب و اقتضائات مجلس بازمی‌گشت. حضرت جعفر با گزینش آیاتی از سوره مریم و سوره نساء، محتوایی را ارائه کرد که بیشترین تناسب را با پیشینه اعتقادی نجاشی و درباریان مسیحی او داشت و زمینه فهم صحیح پیام اسلام را فراهم ساخت (ابن‌هشام، ۱۳۹۲: ۱/ ۴۴۶).

این انتخاب هوشمندانه، تأثیر عمیقی بر مخاطبان گذاشت؛ به‌گونه‌ای که نجاشی و حاضران در مجلس، تحت تأثیر مضامین قرآن قرار گرفتند و به شدت گریستند، تا آنجا که اشک، محاسن آنان را خیس کرد (ابن‌هشام، ۱۳۹۲: ۱/ ۴۴۴). این واکنش عاطفی، صرفاً احساسی گذرا نبود، بلکه بیانگر تحقق ارتباطی مؤثر میان پیام قرآنی و مخاطبان بود؛ ارتباطی که زمینه تغییر نگرش آنان نسبت به مسلمانان را فراهم ساخت. در پی این تأثیر، نجاشی با اعلام اینکه «شما در سرزمین من در امان هستید»، امنیت و پناهندگی مسلمانان مهاجر را تضمین کرد (ذهبی، ۱۴۰۹: ۲/ ۱۳۲).

اهمیت این رخداد تنها به آثار سیاسی و اجتماعی آن محدود نمی‌شود، بلکه استمرار تأثیر پیام قرآن در شخصیت نجاشی و اطرافیانش، در نهایت به پذیرش اسلام از سوی آنان انجامید (طبری، ۱۴۱۳: ۲/ ۶۵۳؛ ذهبی، ۱۴۰۵: ۳/ ۲۶۳). از این رو، این واقعه را می‌توان یکی از روشن‌ترین شواهد تاریخی بر نقش «مهندسی تلاوت» در تحقق اهداف تبلیغی و هدایتی قرآن دانست؛ به این معنا که انتخاب آگاهانه آیات متناسب با ویژگی‌های مخاطب و شرایط ارتباطی، می‌تواند فهم، تأثر و پذیرش پیام الهی را به نحو چشمگیری افزایش دهد. این تجربه تاریخی نشان می‌دهد که اثربخشی تلاوت، علاوه بر کیفیت اجرا، به تناسب محتوای انتخاب‌شده با نیازها و اقتضائات مخاطبان نیز وابسته است و همین امر، مهندسی محتوای تلاوت را به یکی از ارکان اساسی تلاوت مجلسی تبدیل می‌کند.

تأکید بر کارکرد هدایتی و معرفتی تلاوت، از مهم‌ترین مؤلفه‌های منظومه فکری امام شهید آیت‌الله خامنه‌ای است. از منظر ایشان، تلاوت قرآن زمانی به‌غایت مطلوب خود دست می‌یابد که بتواند مفاهیم و پیام‌های قرآن را به قلب و ذهن مخاطب منتقل کند. از این‌رو، ارزش هنر تلاوت نه در نمایش مهارت‌های صوتی و لحنی، بلکه در میزان موفقیت آن در انتقال معارف الهی و تأثیرگذاری بر مخاطب است. ایشان نگاه صرفاً هنری به تلاوت را آسیب‌زا دانسته و بر ضرورت بهره‌گیری از ظرفیت‌های هنری در خدمت معنامحوری تأکید می‌کنند: «قاری ما وقتی قرآن را تلاوت می‌کند، باید آن‌چنان تلاوت کند که گوئی قرآن را دارد نازل می‌کند به قلب مخاطب... آهنگ‌ها را با مضامین جفت‌کردن... و از آهنگ برای برجسته‌کردن معنا و مضمون آیه کمک‌گرفتن. این آهنگ‌ها و این نغمه‌های قرآنی، مهم‌ترین هنرش این است که بتواند کمک کند به اینکه آن مضمون برجسته شود و در ذهن مخاطب بنشیند.» (بیانات در دیدار قاریان، ۲۲/۶/۱۳۸۶ <https://khl.ink/f/34001386>).

براین‌اساس، همه عناصر هنری تلاوت، از جمله صوت، لحن و نغمات، باید در خدمت برجسته‌سازی مفاهیم آیات قرار گیرند. زیبایی صوت، هدف نهایی نیست، بلکه ابزاری برای تعمیق فهم، تأثر و تثبیت پیام قرآن در ذهن و قلب مخاطب به شمار می‌آید.

در همین راستا، ایشان معتقدند کیفیت تلاوت باید به‌گونه‌ای باشد که فضای آیات را برای شنونده مجسم کند؛ به‌گونه‌ای که مخاطب، علاوه بر شنیدن الفاظ، حقیقت آیات را نیز در ذهن خود مشاهده کند: «کیفیت تلاوت باید بتواند واقعه را مجسم کند در مقابل مستمع؛ یعنی جوری بخواند که شما که دارید می‌شنوید، کأنه دارید می‌بینید واقعه را.» (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در محفل انس با قرآن ۱۴/۱/۱۴۰۱ <https://khl.ink/f/4998314011>).

ایشان در بیان دیگری نیز بر ضرورت تجسم‌بخشی به مفاهیم قرآن از طریق شیوه اجرا تأکید کرده و می‌فرمایند: «در کیفیت خواندن، مفهوم آیات قرآنی را مجسم کنید... همه‌ی آنچه از مضمون در این کلمه هست، با بلند خواندن و آهسته خواندن و اوج‌گرفتن و پایین آمدن و تغییر صوت و نوع ادا، بایستی خودش را به مخاطب ارائه بدهد.» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۶/۳/۱۳۹۶ <https://khl.ink/f/36663>).

بنابراین، در منظومه فکری امام شهید آیت‌الله خامنه‌ای، تلاوت مجلسی یک کنش ارتباطی و فرهنگی است که در آن، هنر تلاوت در خدمت انتقال، تثبیت و تعمیق معارف قرآن قرار می‌گیرد. از این منظر، معیار اصلی موفقیت قاری، توانایی او در تبدیل ظرفیت‌های هنری تلاوت به ابزاری برای فهم بهتر و اثرگذاری بیشتر پیام الهی بر مخاطب است.

۴. انتقال احساسات موجود در آیه به مخاطب

بخشی از معارف و مفاهیم قرآن، به‌ویژه آن دسته از مضامین که با عواطف، حالات معنوی و تجربه‌های درونی انسان پیوند دارند، صرفاً از طریق انتقال الفاظ به طور کامل دریافت نمی‌شوند، بلکه فهم عمیق آنها نیازمند بهره‌گیری از ظرفیت‌های هنری در فرایند ابلاغ است. هنر تلاوت، با به‌کارگیری هوشمندانه صوت، لحن، نغمه و فراز و فرودهای آوایی، این امکان را فراهم می‌سازد که احساس نهفته در آیات نیز هم‌زمان با مفاهیم آنها به مخاطب منتقل شود. از این رو، گاه قرائت یک آیه به‌صورت معمول، تنها معنای لفظی آن را به ذهن شنونده منتقل می‌کند، اما همان آیه هنگامی که توسط قاری‌ای آگاه و صاحب‌مهارت تلاوت می‌شود، بار عاطفی، فضای معنایی و پیام هدایتی آن نیز برای مخاطب قابل‌درک و تجربه می‌گردد. در چنین شرایطی، تلاوت از سطح انتقال الفاظ فراتر رفته و به رسانه‌ای برای انتقال تجربه معنوی قرآن تبدیل می‌شود؛ تجربه‌ای که ضمن ایجاد تأثیر قلبی، زمینه فهم عمیق‌تر آیات و آمادگی بیشتر برای پذیرش و درونی‌سازی معارف الهی را فراهم می‌آورد.

امام شهید آیت‌الله خامنه‌ای، شیخ مصطفی اسماعیل را یکی از برجسته‌ترین الگوهای تلاوت معناگرا معرفی کرده و ویژگی ممتاز او را توانایی انتقال احساس و فضای معنایی آیات به مخاطب می‌دانند. از منظر ایشان، امتیاز اصلی این قاری بزرگ، صرفاً برخورداری از صدایی خوش یا تسلط بر فنون قرائت نبود، بلکه مهارت او در جان‌بخشیدن به الفاظ قرآن و تجسم‌بخشی به مفاهیم و عواطف نهفته در آیات بود. ایشان در توصیف این ویژگی می‌فرمایند: «[ایشان] خیلی فوق‌العاده بود. چیزهایی در تلاوت او بود که انصافاً قابل تقلید است. منهای مسئله‌ی صدا و کیفیت ادای حروف و کلمات، او کلمات قرآنی را جان می‌داد. یعنی وقتی که او آیه را می‌خواند، آن احساسی به مستمع دست می‌داد که در آیه اقتضای آن احساس بود.» (بیانات در مراسم تودیع قاریان قرآن، ۱۳۷۰/۲/۶ <https://khl.ink/f/2447>).

ایشان سپس با اشاره به تلاوت آیه ۴۵ سوره هود، این ویژگی را به‌صورت عینی تبیین کرده و می‌فرمایند: «آنجایی که راجع به قضیه‌ی پسر نوح آیات کریمه را می‌خواند: «إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ» انسان پدری را احساس می‌کند که پسر کافرش دارد در مقابلش از بین می‌رود؛ یعنی هم احساس رأفت به‌خاطر بُنوّت او، و هم احساس نفرت به‌خاطر کفر او. و این را با خواندن خودش به انسان القا می‌کند. این، چیز خیلی مهمی است و آن تأثیر قرآنی را در خواننده مضاعف می‌کند.» (همان).

نمونه دیگری که امام شهید آیت الله خامنه‌ای در تبیین کارکرد هنری تلاوت به آن اشاره می‌کند، بهره‌گیری هدفمند از «تکرار» و تنوع در شیوه قرائت برای انتقال احساس و برجسته‌سازی مفاهیم آیات است. از منظر ایشان، تکرار در تلاوت، اگر متناسب با مضمون آیات و باهدف القای فضای معنایی آنها انجام شود، یک آرایه هنری صرف نیست، بلکه ابزاری مؤثر برای تعمیق ادراک مخاطب و انتقال دقیق‌تر پیام قرآن به شمار می‌آید.

ایشان با اشاره به تلاوت مرحوم عبدالباسط عبدالصمد در آیه ۲۳ سوره یوسف، این شیوه را چنین تحلیل می‌کنند: «در سوره‌ی یوسف، هَيْتَ لَكَ، همین‌طور پشت سر هم تکرار می‌کند، یعنی منتظر نمی‌ماند که آیه را تمام کند بعد تکرار کند و قَالَتْ هَيْتَ لَكَ، و قَالَتْ هَيْتَ لَكَ، و قَالَتْ هَيْتَ لَكَ؛ همین‌طور مدام تکرار می‌کند. او می‌خواهد اهمّیت موقعیت را نشان بدهد... اگر همین‌طوری بخواند و عبور کند، یک چنین موقعیت مهمّی موردتوجه مستمع قرار نمی‌گیرد. یک جوانی در یک اتاق خلوتی و یک زنِ آن‌چنانی‌ای با این اصرار متوجّه او است و او امتناع می‌کند. این اهمّیت این مسئله است؛ یعنی می‌خواهد موقعیت را آن‌چنان مشخص کند در ذهن مخاطب که کأنه دارد در مقابل چشم او اتفاق می‌افتد، لذاست که تکرار می‌کند. این جور تکرار هم در تلاوت‌های قراء خوب برجسته‌ی عرب کم است که همین‌طور بلافاصله پشت سرهم تکرار کند.» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۴۰۲/۱/۳ <https://khl.ink/f/52299>).

این تحلیل نشان می‌دهد که از دیدگاه امام خامنه‌ای، تلاوت مطلوب تنها انتقال الفاظ و معانی ظاهری آیات نیست، بلکه باید بتواند احساس، فضای روانی و پیام هدایتی آیات را نیز به مخاطب منتقل کند. از این‌رو، هرچه قاری در بازآفرینی هنرمندانه فضای عاطفی و معنایی آیات موفق‌تر باشد، زمینه فهم عمیق‌تر، تأثر قلبی و پذیرش بیشتر معارف قرآن در مخاطب نیز افزایش خواهد یافت. از همین‌رو، انتقال احساسات متناسب با مضمون آیات را می‌توان یکی از مهم‌ترین کارکردها و اهداف هنر تلاوت و از شاخص‌های اساسی تلاوت مجلسی اثرگذار دانست.

ب: اهداف میانی تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید

۱. تأثر قاری و تأثرپذیری مخاطب

یکی از اهداف میانی تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید، تحقق «تأثر قاری» و در نتیجه «تأثرپذیری مخاطب» است. تأثر، حالت دگرگونی درونی و انفعال قلبی قاری در مواجهه با معارف قرآن کریم است که متناسب با میزان ایمان، معرفت و مراتب معنوی وی، در قالب خوف، رجا، خشوع و خضوع ظهور می‌یابد. روایات نیز بر این حقیقت تأکید دارند که قرآن با حزن نازل شده و شایسته است با صوتی آمیخته به حزن تلاوت شود (قادری هندی، ۱۴۰۱: ۶۰۲/۱؛ شعیری، بی‌تا، ۴۹). مراد از این تعابیر، شکل‌گیری حالتی از خشیت الهی و تأثر قلبی در برابر کلام وحی است، نه صرف بروز احساسات عاطفی.

از منظر منابع اخلاقی نیز خضوع و خشوع در برابر عظمت الهی از مهم‌ترین آثار تأثر حقیقی در هنگام قرائت قرآن است و «بکاء» و «تبکی» از جلوه‌های ادب باطنی تلاوت و نشانه حضور قلب قاری به شمار می‌روند (غزالی، بی‌تا، ۵۲۱/۱؛ فیض کاشانی، بی‌تا، ۲۴۵/۲)؛ بنابراین، تأثر در قرائت، صرفاً یک واکنش احساسی نیست، بلکه مرتبه‌ای از تعامل معرفتی و وجودی با قرآن است که زمینه تحقق کارکردهای تربیتی و هدایتی آن را فراهم می‌سازد.

این حقیقت در قرآن کریم نیز مورد تأکید قرار گرفته است؛ آنجا که درباره برخی از پیامبران الهی می‌فرماید: ﴿إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًا﴾ (مریم: ۵۸). هرچند برخی مفسران، «آیات الرحمن» را منحصر در آیات قرآن دانسته‌اند (طیب، ۱۳۷۸: ۴۵۹/۱۲)، اما اطلاق آیه، امکان تعمیم آن به هرگونه پیام و نشانه الهی را نیز فراهم می‌سازد. در هر صورت، آیه بیانگر آن است که مواجهه صحیح با کلام الهی، به خشوع، سجده و تأثر عمیق روحی منتهی می‌شود.

در اندیشه امام شهید، این تأثر درونی، مقدمه اساسی تأثیرگذاری تلاوت بر مخاطبان است. ایشان با انتقاد از تلاوت‌هایی که صرفاً بر جنبه‌های هنری و تکنیکی استوارند، اما فاقد اثر تربیتی‌اند، می‌فرمایند: «تلاوت باید برای اثرگذاری باشد. البته اثرگذاری در درجه‌ی اول به خود آن خواننده مربوط می‌شود. آن خواننده اگر چنانچه خودش از تلاوتش متأثر باشد... اثرش طبعاً زیاده‌تر است.» (بیانات در محفل انس با قرآن کریم، ۱۴۰۲/۱/۳: <https://khl.ink/f/52299>) براین اساس، منشأ اصلی نفوذ تلاوت، کیفیت ارتباط وجودی قاری با آیات الهی است، نه صرف مهارت در اجرای الحان و فون صوتی؛ زیرا تنها قاری‌ای که خود از معانی قرآن متأثر شده باشد، قادر است این تأثر را به مخاطب منتقل کند.

از همین رو، امام شهید «فهم معانی آیات» را نخستین و بنیادی‌ترین ادب تلاوت می‌دانند. به اعتقاد ایشان، قاری باید پیش از پرداختن به جنبه‌های هنری قرائت، مفاهیم و پیام‌های آیات را به‌درستی درک کرده و به آن‌ها باور داشته باشد؛ زیرا بدون فهم و باور، تأثیرپذیری درونی و به‌تبع آن اثرگذاری بیرونی تحقق نخواهد یافت. ایشان در این زمینه می‌فرمایند: «اولین ادب این است که خواننده قرآن... با باور به مفاهیم قرآن... تلاوت کند. اگر ندانیم چه داریم می‌خوانیم... تأثیر تلاوتمان بر روی دیگران و بر روی خودمان، کم خواهد بود.» (بیانات در محفل انس با قرآن، ۱۳۹۴/۳/۲۸، <https://khl.ink/f/29983>).

براین اساس، فهم معانی قرآن، زیربنای تلاوت اثرگذار است؛ زیرا گسست میان اجرای هنری و ادراک معنایی، تلاوت را به عملی صرفاً صوتی و نمایشی تبدیل می‌کند و از ظرفیت هدایتی آن می‌کاهد. در همین چارچوب، امام شهید علت ماندگاری و نفوذ تلاوت قاریانی همچون مصطفی اسماعیل را نه صرف مهارت‌های فنی، بلکه تأثر حقیقی آنان از مضامین آیات می‌دانند. (بیانات در دیدار جمعی از قاریان، ۱۳۷۱/۱۲/۱۷، <https://khl.ink/f/29997>).

نتیجه اینکه، در منظومه فکری امام شهید، تأثر قاری و تأثر مخاطب دو حلقه به‌هم‌پیوسته از فرایند تلاوت مجلسی هستند. فهم معانی آیات، زمینه تأثر قلبی قاری را فراهم می‌سازد و این تأثر، با ایجاد اخلاص، حضور قلب و صدق در قرائت، به انتقال مؤثر پیام قرآن و تأثر شنونده می‌انجامد. از این رو، ارزش هنری تلاوت زمانی به کمال می‌رسد تأثیرگذار بوده و زمینه را برای ایجاد تحولی روحی و سوق‌دادن مخاطب به تدبیر، خشوع و عمل به آموزه‌های وحیانی قرار گیرد.

۲. خشوع آفرینی و ایجاد تحول روحی در قاری و مستمع

یکی دیگر از اهداف میانی تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید، ایجاد خشوع و خضوع در قاری و شنونده و فراهم‌ساختن زمینه تحول روحی و اخلاقی آنان است. از منظر ایشان، تلاوت قرآن صرفاً یک اجرای هنری یا صوتی نیست، بلکه فرایندی تربیتی و هدایتی است که باید دل انسان را متوجه خداوند ساخته و زمینه دگرگونی‌های مثبت روحی را فراهم آورد. بر همین اساس، زیبایی‌های صوت، لحن و نعمات قرآنی زمانی ارزشمند و مطلوب‌اند که در خدمت انتقال معانی قرآن و ایجاد خشوع در دل مخاطب قرار گیرند، نه آنکه به هدفی مستقل تبدیل شوند.

این رویکرد، ریشه در آموزه‌های قرآن کریم دارد. خداوند درباره گروهی از اهل ایمان می‌فرماید: ﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ﴾ «و چون آنچه را که بر پیامبر نازل شده بشنوند، دیدگانشان را می‌بینی که به سبب آنچه از حق شناخته‌اند، از اشک لبریز می‌شود...» (مائده: ۸۳). آیه شریفه نشان می‌دهد که شناخت حقیقت و درک پیام الهی، به انفعال قلبی و ظهور آثاری همچون خشوع و اشک منتهی می‌شود. از این رو، تأثیرگذاری تلاوت، بیش از آنکه محصول زیبایی صوت باشد، حاصل پیوند میان معانی قرآن و آمادگی روحی تلاوت کننده و مخاطب است.

امام صادق علیه السلام نیز بر این حقیقت این گونه تأکید می‌فرماید: «کسی که قرآن را تلاوت کند، درحالی که در برابر خداوند خاضع نشود و قلبش رقیق نگردد... عظمت خداوند را سبک شمرده و دچار زیانی آشکار شده است» (مجلسی، بی تا، ۱۳۰/۸۰). این روایت نشان می‌دهد که خشوع، نه امری مستحب و حاشیه‌ای، بلکه از مهم‌ترین آثار و اهداف حقیقی تلاوت قرآن به شمار می‌آید.

امام شهید نیز با تأکید بر منامحوری در اجرای لحن، معتقد که آهنگ و نغمات قرآنی باید به گونه‌ای انتخاب و اجرا شوند که دل را به یاد خداوند متوجه سازند و زمینه خشوع و خضوع را فراهم آورند، نه اینکه صرفاً جلوه‌ای از مهارت‌های موسیقایی قاری باشند (بیانات در جمع قاریان قرآن، ۱۳۸۸/۵/۳۱ <https://khl.ink/f/78721388/5/31>). از این رو، ایشان ضمن انتقاد از تلاوت‌هایی که تنها به اجرای دستگاه‌ها و الحان صوتی محدود می‌شوند، الگوی مطلوب را تلاوتی می‌دانند که با وجود بهره‌گیری از زیبایی‌های هنری، شنونده را به حالت تضرع، خشوع و افزایش ایمان سوق دهد. ایشان در این باره می‌فرمایند: «یک‌جور دیگر این است که قرآن را به نحوی بخوانند... که خشوع در دل ایجاد کند، دل را به یاد خدا بیندازد... انسان را به حالت خشوع و تضرع نزدیک کند... بعضی از قراء معروف، خواندنشان خواندن خشوع است... این را هم رعایت کنید و در ضوابط تلاوت خودتان بگنجانید، تا این خشوع به وجود بیاید.» (همان).

در منظومه فکری امام شهید، تحقق چنین تلاوتی مستلزم فهم دقیق معانی آیات است. از نگاه ایشان، قاری زمانی می‌تواند مخاطب را متأثر سازد که خود از پیام آیات آگاه بوده و با مضامین آن ارتباطی معرفتی و قلبی برقرار کرده باشد. از این رو، ایشان همواره قاریان را به فراگیری ترجمه و مفاهیم آیات پیش از تلاوت توصیه کرده و می‌فرمایند: «برادران قاری، هر آیه و هر قسمت از سوره‌ای را که می‌خواهند بخوانند، حتماً سعی کنند معنا و ترجمه آن قسمت را یاد بگیرند... وقتی شما

معنا را می‌دانید یک‌طور حرف می‌زنید و وقتی نمی‌دانید طور دیگری حرف می‌زنید. بفهمید که چه موضوعی را به مخاطبینتان می‌گویید.» (بیانات در جلسه اختتامیه مسابقات قرائت قرآن، <https://khl.ink/f/19549۱۳۷۱/۱۱/۵>).

ایشان در ادامه، تلاوت قرآن را گونه‌ای از موعظه الهی معرفی می‌کنند که از هر سخن و اندرز بشری نافذتر و اثرگذارتر است. به اعتقاد ایشان، اگر قاری و مستمع هر دو مفاهیم آیات را درک کنند، تلاوت می‌تواند دل‌ها را دگرگون ساخته و مصداق آیه شریفه: ﴿إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تَلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا﴾ (انفال: ۲) باشد. از این‌رو، قرآن با تلاوت صحیح و فهم دقیق، نقشی فراتر از یک متن خواندنی یافته و به مؤثرترین ابزار هدایت، موعظه و احیای قلب انسان تبدیل می‌شود (همان).

براین‌اساس، از دیدگاه امام شهید، تلاوت مجلسی معیارمند، ظرفیت ایجاد تحول عمیق در ساحت روحی و اخلاقی انسان را داراست. ترکیب هنرمندانه صوت زیبا با فهم صحیح معانی، زمینه‌ساز خشوع، تعمیق ایمان و اصلاح رفتار فردی و اجتماعی است. از همین رو، ایشان معتقدند که گاه تلاوت صحیح یک آیه، بیش از ساعت‌ها سخنرانی درباره همان آیه در جان مخاطب اثر می‌گذارد و می‌تواند منشأ «انقلاب روحی» در انسان باشد. چنان‌که تصریح می‌کنند: «یک آیه را که شما خوب می‌خوانید، گاهی از یک ساعت سخنرانی یک نفر درباره آن آیه بیشتر ارزش دارد؛ یعنی این تلاوت واقعاً انقلابی در روح ایجاد می‌کند.» (بیانات در جلسه تودیع استاد غلوش و بسیونی، <https://khl.ink/f/2273۱۳۶۸/۱۲/۱۱>) بنابراین، در اندیشه امام شهید، غایت تلاوت مجلسی، صرف انتقال الفاظ یا نمایش توانایی‌های صوتی نیست، بلکه ایجاد خشوع، بیدارسازی دل‌ها و تحقق تحول معنوی در قاری و مخاطب است؛ تحولی که زمینه‌ساز رسیدن به اهداف غایی تلاوت مجلسی یعنی هدایت، تربیت و رشد ایمانی و عملی فرد و جامعه خواهد بود که در ادامه بدان خواهیم پرداخت.

ج. اهداف نهایی تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید

۱. ذکر الهی و تقویت ایمان شنوندگان

در منظومه فکری امام شهید، غایت نهایی تلاوت مجلسی، تحقق «ذکر الهی» و در نتیجه تقویت و ارتقای ایمان مخاطبان است. از این منظر، تلاوت مجلسی قرآن صرفاً یک برنامه عبادی یا

هنری نیست، بلکه ابزاری برای احیای یاد خدا، زدودن غفلت و سوق دادن انسان به سوی هدایت، سعادت و قرب الهی است. به همین دلیل، ارزش و کارآمدی تلاوت زمانی تحقق می‌یابد که بتواند شنونده را از اشتغالات دنیوی و غفلت‌های ناشی از آن خارج ساخته و به یاد خدا، قیامت و مسئولیت‌های الهی متوجه کند.

این نگرش، ریشه در آموزه‌های قرآن کریم دارد؛ آنجا که قرآن خود را «ذکر» معرفی می‌کند. (ص: ۱) مقصود از «ذکر»، یادآوری در برابر غفلت و فراموشی است که هم ساحت قلب و هم زبان را در برمی‌گیرد (مصطفوی، ۱۴۰۲: ۲۹۷/۳). بر اساس معارف قرآن کریم، ذکر الهی آثار گسترده‌ای همچون آرامش قلب‌ها (رعد: ۲۸)، بصیرت و آگاهی (اعراف: ۲۰۱)، جلب رحمت الهی (احزاب: ۴۳)، هدایت (رعد: ۲۷) و در نهایت رستگاری (اعلی: ۱۴-۱۵) را به همراه دارد. از این رو، تلاوت قرآن هنگامی به هدف حقیقی خود دست می‌یابد که این کارکردهای تربیتی و هدایتی را در وجود مخاطب فعال سازد.

بر همین اساس، امام شهید هنر تلاوت را در خدمت رسالت هدایت و دعوت الهی تعریف می‌کنند و آن را فراتر از یک مهارت صوتی و هنری می‌دانند. ایشان تصریح می‌کنند: «هنر تلاوت باید در خدمت ذکر و دعوت باشد... جوری تلاوت کنید که من مستمع، متذکر بشوم، و به یاد خدا، قیامت و عوالم بالا بیفتم... [تلاوت] فقط یک هنر نیست؛ این، وسیله‌ی دعوت الی‌الله است؛ با این شکل بایستی به آن نگاه کنید.» (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، محفل انس با قرآن، ۱۴/۰۱/۱۴۰۱: <https://khl.ink/f/499831401/01/14>) در این بیان، معیار ارزش‌گذاری تلاوت، میزان تأثیر آن در ایجاد تذکر، بیدارسازی دل‌ها و جهت‌دهی معنوی به مخاطب است، نه صرف زیبایی‌های صوتی و مهارت‌های اجرایی.

از منظر قرآن کریم، یاد خدا و تلاوت آیات الهی، پیوندی مستقیم با رشد و تعالی ایمان دارند. خداوند در وصف مؤمنان می‌فرماید: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ (انفال: ۲). مفسران باتوجه به سیاق آیات، مقصود از «زیادت ایمان» را ارتقای کیفیت ایمان، تعمیق یقین و رشد مراتب معرفتی مؤمنان دانسته‌اند، نه صرف افزایش کمی ایمان (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۲/۹). به تعبیر ابن عربی، تلاوت آیات الهی انسان را از مرتبه علم به مرتبه یقین ارتقا می‌دهد (ابن عربی، ۱۴۲۲: ۱/۲۴۹). همچنین تعبیر (لَهُمْ دَرَجَاتٌ

عِنْدَ رَبِّهِمْ) در ادامه همین آیات، مؤید آن است که افزایش ایمان، با تعالی درجات معنوی انسان ملازمه دارد (قائمی و اوپسی، ۱۴۰۲: ۳۱۴). زمخشری نیز با توسعه مفهوم ایمان، ازدیاد ایمان را در افزایش عمل صالح و التزام عملی به آموزه‌های الهی تفسیر کرده است (زمخشری، ۱۴۰۷: ۲/ ۱۹۶). براین اساس، تلاوت قرآن، علاوه بر تعمیق باورهای قلبی، زمینه‌ساز تحول رفتاری و تقویت التزام عملی به ارزش‌های دینی نیز خواهد بود.

این برداشت، با دیدگاه امام شهید کاملاً همسو است. ایشان هدف نهایی تلاوت مجلسی را افزایش ایمان مستمع می‌دانند و تصریح می‌کنند: «وقتی شما قرآن می‌خوانید، ایمان مستمعان بایستی افزایش پیدا کند.» (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، محفل انس با قرآن، ۱۴/۰۱/۱۴۰۱: <https://khl.ink/f/50014>). بنابراین، از نگاه ایشان، موفقیت یک تلاوت نه با معیارهای فنی و هنری، بلکه با میزان تأثیر آن در تقویت ایمان، تعمیق ارتباط مخاطب با خداوند و برانگیختن او به سوی یاد الهی سنجیده می‌شود. در نتیجه، تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید، فرایندی تربیتی و دعوتی است که غایت آن، انتقال شنونده از غفلت به ذکر، از یاد دنیا به یاد خدا و از ایمان ابتدایی به مراتب بالاتر یقین، توکل است.

۲. رشد فکری و عملی مخاطب

در اندیشه امام شهید، غایت نهایی تلاوت مجلسی، صرف ایجاد لذت شنیداری، تأثیر عاطفی یا خشوعی گذرا نیست، بلکه تلاوت باید به رشد فکری، اصلاح نگرش و در نهایت تحول عملی مخاطب بینجامد. از این منظر، هرچند ایجاد خشوع باطنی و تقویت ایمان از اهداف مهم تلاوت به شمار می‌آیند، اما این اهداف، مقدمه تحقق غایت اصلی، یعنی عمل به آموزه‌های قرآن هستند. ازاین‌رو، ارزش حقیقی تلاوت مجلسی زمانی آشکار می‌شود که بتواند مخاطب را از مرحله تأثر و فهم، به مرحله التزام عملی و سبک زندگی قرآنی سوق دهد.

این رویکرد، ریشه در آموزه‌های قرآن و سنت نبوی دارد. در روایات اسلامی، همواره بر پیوند میان قرائت و عمل تأکید شده و از اکتفا به تلاوت لفظی بدون التزام عملی به‌شدت نهی گردیده است. پیامبر اکرم (ﷺ) می‌فرمایند کسی که قرآن را بیاموزد، اما به آن عمل نکند و دنیا و زینت آن را بر قرآن ترجیح دهد، مستحق خشم الهی خواهد بود (حر عاملی، ۱۴۱۴: ۸۳۷/۴). همچنین قرآن کریم (اعراف: ۵۲-۵۳) سرنوشت کسانی را که از هدایت قرآن بهره عملی نمی‌گیرند، خسران معرفی

می‌کند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۶۵۷/۴) و در برخی روایات، چنین افرادی در قیامت نابینا محشور خواهند شد (صدوق، ۱۳۶۸: ۲۸۶). در حدیثی دیگر، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مسلمانان را به عمل بر اساس قرآن فراخوانده و می‌فرماید: «اعملوا بالقرآن، أحلوا حلاله وحرموا حرامه واقفدوا به ولا تکفروا بشيء منه»؛ یعنی به قرآن عمل کنید، حلال آن را حلال و حرام آن را حرام بدانید و در همه امور از آن پیروی کنید (بیهقی، ۱۴۱۶: ۱۵/۱۰). افزون بر این، روایات متعددی، از بی‌اعتنایی عملی به قرآن نهی کرده و آن را نشانه فاصله‌گرفتن از هدایت الهی دانسته‌اند (کلینی، ۱۳۶۹: ۵۲/۸؛ بخاری، ۱۴۲۲: ج ۶، ح ۵۸۳۶ و ۶۶۴۰؛ مسلم، ۱۴۱۵: ۴/۱۸۷۴).

در همین چارچوب، امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز کارکرد قرآن را فراتر از قرائت ظاهری دانسته و می‌فرماید: «کتاب الله تبصرون به و تنطقون به و تسمعون به»؛ یعنی قرآن وسیله بصیرت، معیار سخن گفتن و ملاک صحیح شنیدن و فهمیدن است (شریف رضی، ۱۴۱۲: ۲۹۶/خطبه ۱۳۳). این بیان نشان می‌دهد که قرآن باید در همه ساحت‌های معرفتی و رفتاری انسان حضور فعال داشته باشد و نظام ادراک، گفتار و کردار او را سامان دهد.

امام شهید نیز با الهام از همین مبانی، تلاوت قرآن را مقدمه‌ای برای فهم و عمل به آن می‌داند، نه هدفی مستقل. ایشان تصریح می‌کنند که قرائت، حفظ و حتی فهم قرآن، اگر به التزام عملی منتهی نشود، انسان را به مقصد نهایی هدایت نخواهد رساند. از این رو، آنچه ایشان از آن با عنوان «تحول آفرینی» تلاوت یاد می‌کنند، صرف دگرگونی احساسی یا هیجانی نیست، بلکه تحولی است که به اصلاح نگرش، تغییر رفتار و شکل‌گیری حیات قرآنی در فرد و جامعه بینجامد (سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی و یکمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۹/۰۳/۱۴: <https://khl.ink/f/45814>).

بر همین اساس، امام شهید میان اهداف مقدماتی و هدف نهایی تلاوت تفکیک قائل می‌شوند. از نگاه ایشان، گرایش به قرآن، فراگیری قرائت، حفظ آیات و حتی مهارت در تلاوت، هرچند دستاوردهای ارزشمند و ضروری هستند، اما همگی مقدمه رسیدن به غایت اصلی، یعنی فهم و عمل به قرآن محسوب می‌شوند. ایشان در این زمینه می‌فرمایند: «امروز که نگاه می‌کنیم، می‌بینیم به برکت جمهوری اسلامی، جوان‌های ما... به قرآن علاقه و گرایش نشان می‌دهند؛ قرآن را فرامی‌گیرند، تلاوت قرآن را می‌آزمایند، قرآن را حفظ می‌کنند. اینها البته هدف‌های برتر و نهایی نیست، هدف نهایی فهم قرآن و عمل به قرآن است؛ اما اینها قدم‌های لازم ابتدایی است.» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در سی و یکمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۳/۳/۱۳: <https://khl.ink/f/26600>).

بنابراین، در منظومه فکری امام شهید، تلاوت مجلسی یک فرایند تربیتی هدفمند است که از زیبایی تلاوت آغاز می‌شود، با فهم، تأثر، ذکر و تقویت ایمان استمرار می‌یابد و سرانجام در اصلاح اندیشه، تغییر رفتار و التزام عملی به آموزه‌های قرآن به کمال می‌رسد. از این رو، معیار نهایی موفقیت یک تلاوت مجلسی، میزان توانایی آن در ایجاد رشد معرفتی و تحول عملی در مخاطب است؛ تحولی که سبک زندگی قرآنی را در ساحت فردی و اجتماعی تحقق بخشیده و انسان را در مسیر هدایت و قرب الهی قرار دهد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تلاوت مجلسی قرآن در اندیشه امام شهید، صرفاً یک فعالیت آیینی یا هنری نیست، بلکه فرایندی تربیتی، فرهنگی و راهبردی در مسیر تحقق اهداف هدایتی قرآن کریم به شمار می‌آید. از منظر ایشان، ارزش تلاوت نه به جنبه‌های فنی و زیبایی‌شناختی آن، بلکه به میزان تأثیر آن در انتقال معارف قرآن، ایجاد تحول در مخاطب و هدایت او به سوی عمل به آموزه‌های وحیانی وابسته است. از این رو، هنر تلاوت زمانی به کارکرد حقیقی خود دست می‌یابد که در خدمت دعوت الهی، ذکر، تربیت و اصلاح انسان قرار گیرد.

بر اساس تحلیل بیانات امام شهید، تحقق این کارکرد مستلزم رعایت هم‌زمان آداب ظاهری و باطنی تلاوت است. تلاوتی که بر فهم معانی آیات، حضور قلب، اخلاص، تناسب لحن با مضمون آیات و تأثر حقیقی قاری استوار باشد، زمینه انتقال صحیح پیام قرآن را فراهم می‌سازد و ظرفیت اثرگذاری آن بر مخاطبان را به طور چشمگیری افزایش می‌دهد. در چنین الگویی، تلاوت از سطح یک اجرای صوتی فراتر رفته و به ابزاری مؤثر برای هدایت فرد و جامعه تبدیل می‌شود.

نتایج پژوهش همچنین نشان می‌دهد که اهداف تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید، دارای ساختاری سلسله‌مراتبی است. در گام نخست، تلاوت صحیح موجب گسترش انس عمومی با قرآن و آشنایی جامعه با فرهنگ و معارف قرآنی می‌شود. در مرحله بعد، با ایجاد تأثر، خشوع، ذکر الهی و تقویت ایمان، زمینه تحول درونی مخاطب را فراهم می‌سازد. سرانجام، این فرایند باید به عالی‌ترین هدف خود، یعنی رشد فکری، معنوی و عملی انسان و التزام به آموزه‌های قرآن کریم منتهی شود. از این رو، موفقیت تلاوت مجلسی تنها با معیارهای هنری و فنی سنجیده نمی‌شود، بلکه میزان تأثیر آن در اصلاح نگرش، تغییر رفتار و تحقق سبک زندگی قرآنی، شاخص اصلی ارزیابی آن است.

براین اساس، می‌توان منظومه اهداف تلاوت مجلسی در اندیشه امام شهید را در سه محور کلان خلاصه کرد: نخست، نشر و تعمیق فرهنگ و معارف قرآنی در جامعه؛ دوم، ایجاد خشوع، ذکر الهی و تعمیق ایمان از طریق اثرگذاری بر قلب و جان مخاطب؛ و سوم، تغذیه اندیشه، ارتقای معرفت و هدایت انسان به سوی عمل صالح و تقرب الهی. این سه محور، پیوستاری منسجم را تشکیل می‌دهند که در آن، تلاوت مجلسی از یک هنر دینی به راهبردی تمدن‌ساز برای تربیت انسان و تحقق جامعه قرآنی ارتقا می‌یابد.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه (شریف رضی، ۱۴۱۲ق).
- ابن عاشور، محمد طاهر، التحرير و التنوير المعروف بتفسير ابن عاشور، چاپ اول، بيروت: مؤسسة التاريخ العربی، ۱۴۲۰ق.
- ابن عربی، محمد بن علی، تفسیر ابن عربی (تأویلات عبدالرزاق)، بيروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۲۲ق.
- ابن فارس، أحمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، بيروت: مكتب الإعلام الإسلامی، ۱۴۰۴ق.
- ابن هشام، عبدالملك بن هشام، سيرت محمد رسول الله ﷺ، ترجمه مسعود انصاری، تهران: مولى، ۱۳۹۲ش.
- ابوحيان اندلسی، البحر المحيط، بيروت: دارالفکر، ۱۴۱۲ق.
- اصفهانی، ابوالفرج، الأغانی، اشرف محمد ابوالفضل ابراهيم، قاهره: الهيئة المصرية العامة، ۱۹۹۲م.
- بخاری، محمد بن اسماعیل، المسند الصحيح، دمشق: دار طوق النجاة، ۱۴۲۲ق.
- بيهقي، احمد بن حسين، شعب الإيمان، بيروت: دارالكتب العلمية، ۱۴۱۰ق.
- بيهقي، السنن الكبرى، چاپ اول، بيروت: دارالفکر، ۱۴۱۶ق.
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir>.
- جعفر ملک، محمدجواد و دیگران، مؤلفه‌های تلاوت معنامحور از منظر آیت الله خامنه‌ای، دوفصلنامه علمی مطالعات قرائت قرآن، سال یازدهم، شماره ۲۱، پاییز و زمستان، ۱۴۰۲ش.
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، چاپ اول، قم: آل البيت، ۱۴۱۴ق.
- خرمی، محمدعلی و امینی تهرانی، محمد، مبانی نظریه تلاوت معنامحور قرآن کریم امام خامنه‌ای، دوفصلنامه علمی مطالعات قرائت قرآن، سال دوازدهم، شماره ۲۳، پاییز و زمستان، ۱۴۰۳ش.
- دامغانی، حسین بن محمد، الوجوه والنظائر لألفاظ کتاب الله العزیز، قاهره: وزارت اوقاف، ۱۴۱۲ق.
- ذهبی، محمد بن احمد، تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر و الأعلام، بيروت: دارالكتاب العربی، ۱۴۰۹ق.
- ذهبی، محمد بن احمد، سیر أعلام النبلاء، بيروت: الرسالة، ۱۴۰۵ق.
- راغب اصفهانی، حسین، مفردات ألفاظ القرآن، تحقیق صفوان داودی، دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۲ق.
- زرنوشه فراهانی، حسن، شاخصه‌های مهندسی تلاوت از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای، دوفصلنامه علمی مطالعات قرائت قرآن، سال یازدهم، شماره ۲۱، پاییز و زمستان، ۱۴۰۲ش.

زمخشری، محمود بن عمر، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، چاپ چهارم، قم: دارالکتب العربی، ۱۴۰۷ق.

شریف رضی، نهج البلاغه، تحقیق عبده، قم: دارالذخائر، ۱۴۱۲ق.

شعیری، محمد بن محمد، جامع الأخبار، چاپ اول، نجف: مطبعة حیدریه، بی‌تا.

صاحب بن عباد، اسماعیل بن عباد، المحيط فی اللغة، چاپ اول، بیروت: عالم الکتاب، ۱۴۱۴ق.

صدوق، محمد بن علی، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، چاپ دوم، قم: منشورات الرضی، ۱۳۶۸ش.

طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ اول، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ق.

طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ سوم، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.

طبری، محمد بن جریر، تاریخ الطبری: تاریخ الأمم و الملوک، بیروت: عزالدین، ۱۴۱۳ق.

طیب، سید عبدالحسین، أطیب البیان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۷۸ش.

عسکری، حسن بن عبدالله، الفروق فی اللغة، بیروت: دار الآفاق الجديدة، ۱۴۰۰ق.

غزالی، ابوحامد، إحياء علوم الدين، بیروت: دار إحياء التراث العربی، بی‌تا.

فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، قم: هجرت، ۱۴۰۹ق.

فیض کاشانی، المحجة البيضاء، تحقیق غفاری، قم: نشر اسلامی، بی‌تا.

قادرى هندى، علاء الدين على بن حسام الدين، كنز العمال فى سنن الأقوال و الأفعال، چاپ پنجم، بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۱ق.

قائمی، محسن و ویسی، کامران، اثرگذاری تلاوت از منظر آیات قرآن با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری، دوفصلنامه علمی مطالعات قرآنت قرآن، سال یازدهم، شماره ۲۱، پاییز و زمستان، ۱۴۰۲ش.

کحاله، عمر رضا، أعلام النساء فى عالمی العرب والإسلام، دمشق: مطبعة الهاشمية، ۱۳۷۹ش.

کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: کتابفروشی علمیه اسلامیة، ۱۳۶۹ش.

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام، چاپ اول، بیروت: دار إحياء التراث العربی، بی‌تا.

مسلم بن حجاج نیشابوری، صحیح مسلم با شرح سنوسی، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۵ق.

مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ اول، قم: مرکز الکتاب للترجمة و النشر، ۱۴۰۲ق.

هیثمی، علی بن ابوبکر، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۰۸ق.

References

- Abu Hayyan al-Andalusi, M. ibn Y. (2001). *Al-Bahr al-muhit fi al-tafsir* [The vast ocean in Quranic exegesis]. Dar al-Fikr.
- Al-Askari, H. ibn A. (1984). *Al-Furuq fi al-lughah* [Linguistic nuances and distinctions]. Dar al-Afaq al-Jadidah.
- Al-Baghawi, A. ibn H. (1990). *Shu'ab al-iman* [Branches of faith] (M. S. Zaghloul, Ed.). Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Al-Bayhaqi, A. ibn H. (2003). *Al-Sunan al-kubra* [The major compendium of prophetic traditions] (1st ed., Vol. 10). Dar al-Fikr.
- Al-Bukhari, M. ibn I. (2001). *Al-Musnad al-sahih al-mukhtasar (Sahih al-Bukhari)* [The authentic verified collection]. Dar Tawq al-Najah.
- Al-Damaghani, H. ibn M. (1983). *Al-Wujuh wa al-naza'ir li-alfaz Kitab Allah al-Aziz* [Aspects and counterparts of the vocabulary of the Holy Book]. Ministry of Awqaf.
- Al-Dhahabi, M. ibn A. (1985). *Siyar a'lam al-nubala* [Biographies of eminent noble figures] (Sh. al-Arna'ut, Ed.). Mu'assasat al-Risalah.
- Al-Dhahabi, M. ibn A. (1990). *Tarikh al-Islam wa-wafayat al-mashahir wa-al-a'lam* [History of Islam and deaths of notable celebrities]. Dar al-Kitab al-Arabi.
- Al-Farahidi, K. ibn A. (1988). *Kitab al-Ayn* [The Book of Ayn] (2nd ed., M. al-Makhzumi & I. al-Samarra'i, Eds.). Hijrat Publications.
- Al-Fayd al-Kashani, M. ibn M. M. (n.d.). *Al-Mahajjat al-bayda fi tahdhib al-Ihya* [The clear white path in refining the Revival of Religious Sciences] (A. A. Ghaffari, Ed.). Islamic Publishing Office.
- Al-Ghazali, A. H. (n.d.). *Ihya' 'ulum al-din* [The revival of the religious sciences]. Dar Ihya al-Turath al-Arabi.
- Al-Haythami, A. ibn A. B. (1988). *Majma' al-zawa'id wa-manba' al-fawa'id* [The confluence of additions and source of benefits]. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Al-Hurr al-Amili, M. ibn H. (2003). *Wasa'il al-Shi'ah ila tahsil masa'il al-shari'ah* [Means of the Shi'a to obtain legal rulings] (1st ed.). Mu'assasat Al al-Bayt.
- Al-Isfahani, A. F. (1992). *Kitab al-Aghani* [The book of songs] (M. A. Ibrahim, Ed.). Al-Hay'ah al-Misriyyah al-Ammah li-al-Kitab.
- Al-Kulayni, M. ibn Y. (1989). *Al-Kafi* [The sufficient book]. Kitabforoushi-ye Elmiyeh Eslamiyyeh.
- Al-Majlisi, M. B. (n.d.). *Bihar al-anwar al-jami'ah li-durar akhbar al-a'immat al-athar* [Oceans of lights: A compendium of pearls of

- narrations of the pure Imams]. Dar Ihya al-Turath al-Arabi.
- Al-Mustafawi, H. (2000). *Al-Tahqiq fi kalimat al-Qur'an al-Karim* [Critical research into the vocabulary of the Noble Quran] (1st ed.). Markaz al-Kitab li-al-Tarjamah wa-al-Nashr.
- Al-Muttaqi al-Hindi, A. al-D. A. ibn H. (1981). *Kanz al-ummal fi sunan al-aqwal wa-al-af'al* [Treasure of the doers in the traditions of sayings and acts] (5th ed.). Mu'assasat al-Risalah.
- Al-Raghib al-Isfahani, H. ibn M. (2002). *Mufradat al-faz al-Qur'an* [Vocabulary of the terms of the Quran] (S. Adnan Dawudi, Ed.). Dar al-Qalam.
- Al-Sahib ibn Abbad, I. (1993). *Al-Muhit fi al-lughah* [The comprehensive linguistic dictionary] (1st ed., M. H. Al Yasin, Ed.). Alam al-Kutub.
- Al-Sha'iri, M. ibn M. (n.d.). *Jami' al-akhbar* [Compendium of traditions] (1st ed.). Matba'ah Haydariyyah.
- Al-Sharif al-Radi, M. ibn H. (2000). *Nahj al-balaghah* [Peak of eloquence: Sermons, letters, and sayings of Imam Ali] (M. Abduh, Ed.). Dar al-Dhakha'ir.
- Al-Shaykh al-Saduq, M. ibn A. (1989). *Thawab al-a'mal wa-iqab al-a'mal* [The rewards and retributions of actions] (2nd ed.). Manshurat al-Radi.
- Al-Tabari, M. ibn J. (1992). *Tarikh al-Tabari: Tarikh al-umam wa-al-muluk* [History of the nations and kings]. Izz al-Din Publishing.
- Al-Tabarsi, F. ibn H. (1993). *Majma' al-bayan fi tafsir al-Qur'an* [Compendium of elucidation on the exegesis of the Quran] (3rd ed.). Naser Khosrow Publications.
- Al-Tabataba'i, S. M. H. (1974). *Al-Mizan fi tafsir al-Qur'an* [The balance in the interpretation of the Quran] (1st ed.). Mu'assasat al-A'lami li-al-Matbu'at.
- Al-Tayyib, S. A. H. (1999). *Atyab al-bayan fi tafsir al-Qur'an* [The finest exposition in the exegesis of the Quran] (2nd ed.). Islam Publications.
- Al-Zamakhshari, M. ibn U. (1987). *Al-Kashshaf 'an haqa'iq ghawamid al-tanzil* [The unveiler of the real meanings of obscure revelations] (4th ed.). Dar al-Kitab al-Arabi.
- Ghaemi, M., & Veisi, K. (2022). Recitation effectiveness from the perspective of Quranic verses with emphasis on the statements of the Supreme Leader. *Biannual Journal of Quranic Recitation Studies*, 11(21), 309–342.
- Ibn Arabi, M. ibn A. (2000). *Tafsir Ibn Arabi (Ta'wilat Abd al-Razzaq)* [The exegesis of Ibn Arabi (Interpretations of Abd al-Razzaq)]. Dar Ihya al-Turath al-Arabi.

- Ibn Ashur, M. al-T. (1984). *Tafsir al-tahrir wa-al-tanwir* [Exegesis of verification and enlightenment] (1st ed.). Mu'assasat al-Tarikh al-Arabi.
- Ibn Faris, A. (1983). *Mu'jam maqayis al-lughah* [Dictionary of linguistic standards]. Maktab al-I'lam al-Islami.
- Ibn Hisham, A. al-M. (2012). *Sirat Muhammad Rasul Allah (PBUH)* [The biography of the Messenger of Allah] (M. Ansari, Trans.). Mowla Publications.
- Ja'fari Malek, M. J., et al. (2022). Components of meaning-centered recitation from the perspective of Ayatollah Khamenei. *Biannual Journal of Quranic Recitation Studies*, 11(21), 217–240.
- Kahhalah, U. R. (1959). *A'lam al-nisa' fi 'alamay al-Arab wa-al-Islam* [Eminent women in the Arab and Islamic worlds]. Al-Matba'ah al-Hashimiyyah.
- Khorrami, M. A., & Amini Tehrani, M. (2024). Theoretical foundations of Ayatollah Khamenei's theory of meaning-centered recitation of the Holy Quran. *Biannual Journal of Quranic Recitation Studies*, 12(23), 217–246.
- Muslim ibn al-Hajjaj al-Naysaburi. (1994). *Sahih Muslim bi-sharh al-Sanusi* [Sahih Muslim with the commentary of al-Sanusi]. Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Zarnosheh Farahani, H. (2023). Indicators of recitation engineering from the perspective of Ayatollah Khamenei. *Biannual Journal of Quranic Recitation Studies*, 11(21), 163–190.